

‘Op het puntje van je stoel…….’ Gebruik Meervoudige Intelligenties in de opleidingspraktijk

Tijdens lessen en trainingen wordt er vaak veel verteld, uitgelegd en gediscussieerd. Sommige deelnemers zitten op het puntje van hun stoel en zijn helemaal op dreef, terwijl anderen afhaken en verlangend naar de pauze uitkijken. U signaleert dit gedrag. Zijn deze mensen dan niet gemotiveerd of kunnen ze het niet volgen? U betreft hen erbij, vraagt of alles duidelijk is, of “het nog gaat”. U zorgt voor afwisseling in werkvormen zodat alle leerstijlen aan bod komen, maar toch ..... !

Het gaat steeds beter!

Activerende werkvormen voor de opleidingspraktijk

Lia Bijkerk; Wilma van der Heide (ISBN: 9789060609064)

De theorie van de “Meervoudige Intelligenties (MI)” van Howard Gardner komt tegemoet aan de verschillen tussen mensen. Elk mens is op een andere manier getalenteerd of intelligent, en dat bepaalt zijn voorkeuren voor bepaalde activiteiten. Het gaat bij opleidingen en trainingen meestal niet om het vergroten van de intelligenties, maar om het aanspreken of benutten ervan. De belangrijkste effecten van MI zijn dat alle deelnemers zich aangesproken en uitgedaagd voelen. Door hun voorkeursintelligentie(s) in te zetten leren ze makkelijker en méér. Door via hun sterke kanten de minder sterke intelligenties aan te spreken, ontwikkelen ze zich breder. De kunst is het intelligentiepatroon van iemand te (her)kennen. Met de kennis van de Meervoudige Intelligenties kunt u de variatie in werkvormen in de les vergroten, beter differentiëren en heeft u kans op een hoger leerrendement van uw deelnemers.

1. Talent en intelligentie

In Nederland en in het onderwijs is het niet gebruikelijk om jezelf te profileren met de talenten die je hebt. “Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg” is een veel gebruikte uitdrukking om aan te geven dat je vooral niet moet proberen om beter of anders te zijn dan de rest. Het halen van een tentamen is al voldoende, cijfers hebben bij veel opleidingen weinig waarde.

Door economische ontwikkelingen, zoals de toenemende globalisering, de snelle technologische veranderingen en de opkomst van nieuwe economieën, is het de vraag of dit in deze tijd nog wel een goede houding is. Als Nederland zich in economisch opzicht wil blijven onderscheiden, dan wordt verwacht dat de studenten van nu een rol gaan spelen in het genereren van nieuwe kennis en tegelijkertijd dat ze die kennis snel, slim en creatief kunnen inzetten.

Een belangrijk aspect waar studenten beter in kunnen worden is in het koesteren en ontwikkelen van talent: alle talenten die ze in huis hebben benutten en alle bijzondere talenten de ruimte geven om tot volle bloei te komen.

Uit onderzoek blijkt dat talent niet alleen meervoudig is, maar ook dynamisch in zijn ontwikkeling. Talent is een bijzondere eigenschap van een persoon die in de kern is aangeboren, maar die door oefening in een leerproces ontwikkeld kan worden en door relevante ervaringen kan worden verrijkt: nature én nurture. Dit leerproces vindt overal en op allerlei manieren plaats, zowel in het onderwijs als daarbuiten.

De brede benadering van het talentbegrip biedt zicht op een cultuur waarin het normaal is trots te zijn op eigen prestaties en waardering op te brengen voor de prestaties van anderen.

In de Nederlandse (onderwijs)cultuur wordt nog vaak de nadruk gelegd op wat iemand tekort komt – en dan met name tekort op het cognitieve vlak. Door in het leerproces het perspectief te draaien en aan te sluiten bij wat iemand kan en vooral wat iemand goed kan, zowel op het cognitieve als op het niet-cognitieve vlak, nemen zelfwaardering en zelfrespect toe en daarmee ook het plezier in het leren. En door nadruk op multidisciplinariteit, multiculturaliteit en samenwerking leren mensen anderen te waarderen en worden hun eigen mogelijkheden aangevuld met de talenten van anderen.

Talent is, zeker in het onderwijs, heel lang eenzijdig ingevuld met cognitieve begaafdheid of met ‘intelligentie’, zoals gedefinieerd in klassieke IQ-testen. Maar talent is een meervoudig begrip. Naast taalkundige en wiskundige begaafdheden is er ook het talent om iets te creëren, is er muzikaal en sportief talent en wordt in toenemende mate het belang erkend van sociale intelligentie en het talent om sturing te geven aan de eigen en andermans ontwikkeling.

Intelligentie is: “Het vermogen om informatie te verwerken, dat in werking kan worden gesteld in een culturele situatie om problemen op te lossen of producten te scheppen die van waarde zijn in een cultuur” (Gardner, 1999).

Met deze omschrijving vervangt Gardner het kennisbegrip principieel door breed inzetbare kennis en bekwaamheden om adequaat te handelen in verschillende en wisselende situaties. Gardner beschrijft dat veel intelligent gedrag leerbaar en beïnvloedbaar is. Hiermee zet hij zich af tegen de alom gangbare idee dat iedereen een vaste hoeveelheid intelligentie heeft, waarmee hij wordt geboren en die onveranderlijk blijft de rest van zijn leven.

Talentvolle mensen bereiken weinig als er geen prikkels zijn die dat talent op gang brengt. Slimme omgevingen en krachtige interventies kunnen gewone mensen tot deskundigen maken. Hiermee komt Gardner tegemoet aan de verschillen tussen mensen. Elk mens is op een andere manier getalenteerd of intelligent, en dat bepaalt zijn voorkeuren voor bepaalde activiteiten. Hij ziet intelligentie als een set mogelijkheden om op een bepaald gebied goed te presteren.

Omdat je niet zomaar alles een intelligentie kunt noemen, heeft Gardner criteria opgesteld waaraan een talent aan voldoet om een intelligentie genoemd te kunnen worden.

- Een intelligentie is onafhankelijk en kan bij een hersenbeschadiging afzonderlijk beschadigd raken. Bijvoorbeeld als iemand een beroerte krijgt, kan zijn taalvaardigheid aangetast raken (afasie). Zijn muzikale kant staat daar los van en kan intact blijven. Hierdoor is het duidelijk welke delen van de hersenen bij de intelligentie betrokken zijn.
- Een intelligentie manifesteert zich soms op uitzonderlijke wijze in mensen die op andere terreinen ver achterblijven. Denk aan de film 'Rain Man'. De autist in de film is een rekenwonder, maar in sociaal opzicht is hij achtergebleven.
- Voor een intelligentie zijn meer vaardigheden nodig die nauw met elkaar samenhangen. Bijvoorbeeld: muzikale intelligentie vraagt om gevoel voor melodie, ritme, harmonie, timbre en muzikale structuur.
- Er is een duidelijk ontwikkelingspad met kenmerkende eindexpertise.
- Er zijn in experimentele en bestaande psychometrische en psychologische tests aannemelijke aanwijzingen voor het bestaan van een intelligentie gevonden.
- Een intelligentie leent zich voor een symboolsysteem (het alfabet, cijfers, noten, landkaarten) (bron: www.profi-leren.nl/files/llb_dc4)

2. De kenmerken van de verschillende intelligenties

Gardner onderscheidt acht intelligenties die bij iedereen in meer of mindere mate aanwezig zijn. Hieronder volgt per intelligentie een korte beschrijving van de intelligentie, de kenmerken en signalen.

Per intelligentie geven we vervolgens aan hoe wij deze informatie hebben gebruikt in de opleidingspraktijk.

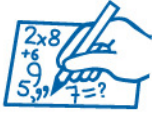
Verbaal-linguïstische intelligentie

Verbaal-linguïstische intelligentie is het vermogen om te lezen, te schrijven en te communiceren. Deze intelligentie wordt ook wel de talige intelligentie genoemd.

Kenmerken en signalen van verbaal-linguïstische kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie zijn erg gericht op verhalen, op rijmpjes en versjes en andere vormen van expressief taalgebruik. Ze kunnen makkelijk formuleren en ideeën onder woorden brengen en lezen veel, snel en met inzicht en tonen interesse voor literatuur. Woordgrapjes vinden ze leuk en ze zien vaak de dubbele betekenis van een woord in een context, zij denken ook in woorden. Ze kunnen goed argumenteren en schrijven graag verhalen, opstellen en gedichten.

Bijna alle werkvormen spreken de verbaal-linguïstische intelligentie aan. Bij sommige werkvormen is de opdracht wel non-verbaal, maar speelt taal een rol in de nabespreking.

Tijdens de les worden deelnemers die verbaal-linguïstisch hoog scoren pas echt enthousiast als ze op een uitdagende, meer creatieve manier taal kunnen inzetten.

Logisch-mathematische intelligentie

Logisch-mathematische intelligentie is het vermogen om te rekenen en te werken met numerieke symbolen. Deze intelligentie wordt gekenmerkt door het gebruik van analytische, logische en geordende stappen in de denkstructuur.

Kenmerken en signalen van logisch-mathematische kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie vertonen een voorkeur voor puzzels en opdrachten die een beroep doen op logisch inzicht.

Ze kunnen heel geordend en systematisch werken en kunnen op een abstracter niveau denken en verbinden daar vaak conclusies aan. Ze kunnen vaak goed en snel rekenen en hebben snel principes en oplossingen door.

Sommige deelnemers vinden het motiverend als er tijdens de les een appel wordt gedaan op het gedeelte van de hersenen die aan rekenen of wiskunde is gekoppeld. Deze werkvormen hebben de nadruk op cijfermateriaal, statistiek en logica.

Een mini-onderzoek met een statistische verwerking tijdens de les uitvoeren, is voor deelnemers met een hoog ontwikkelde logisch-mathematische intelligentie een echte leuke opdracht.

Ook werkvormen die toetsen of de deelnemers de theorie beheersen vragen deels inzet van deze intelligentie omdat ze hierbij vaak leerstof moeten ordenen en keuzes moeten maken.

Visueel ruimtelijke intelligentie

Visueel-ruimtelijke intelligentie is het vermogen om waar te nemen en te herscheppen. Deze intelligentie kenmerkt zich door zich de zaken ruimtelijk (of in beelden) willen voorstellen. Dat beeld kan worden opgeroepen met behulp van taal of met behulp van foto's, afbeeldingen of figuren.

Kenmerken en signalen visueel-ruimtelijke kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie willen graag tekenen en hebben gevoel voor kleur, vorm en verhoudingen. Ze begrijpen dingen beter als de uitleg ondersteund wordt met afbeeldingen en maken gebruik van veel ondersteunende materialen, afbeeldingen, enz. bij een presentatie.

In de les willen deelnemers met een hoge visueel-ruimtelijke intelligentie de zaken graag ruimtelijk of in beelden voorstellen. Dat beeld kan worden opgeroepen via taal of met behulp van foto's, afbeeldingen of figuren. Op het moment dat in een werkvorm gevraagd wordt om te associëren, komen bij deze deelnemers gelijk beelden naar boven. Daarnaast vinden ze het prettig als er met materiaal gewerkt wordt, in de vorm van flappen, kaartjes, voorwerpen etc.

Lichamelijk-kinesthetische intelligentie

Lichamelijk-kinesthetische intelligentie is het vermogen om (fijn- en grof-) motorische handelingen goed uit te voeren.

Kenmerken en signalen van lichamelijk-kinesthetische kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie beheersen de grof-motorische bewegingen en de fijn-motorische activiteiten. Ze hebben vaak geen angst of onzekerheid, maar zijn zeker van hun bewegingen. Ze zijn graag handelend bezig. Ze vinden het leuk om door middel van beweging en mimiek, uitdrukking te geven aan hun emotie.

Werkvormen met beweging zijn in de opleidingspraktijk belangrijk om de deelnemers met een talent voor bewegen, knutselen en uitbeelden tegemoet te komen. Deelnemers met een hoge lichamelijk-kinesthetische intelligentie vinden het motiverend als ze tijdens de les letterlijk in beweging mogen komen. Dit kan door eenvoudig op te staan en rond te lopen maar ook door rollenspelen of het maken van een mooie collage of tekening.

Muzikaal ritmische intelligentie

Muzikaal-ritmische intelligentie is het vermogen om melodieën, ritme en klanken te waarderen en te gebruiken.

Kenmerken en signalen van muzikaal-ritmische kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie pikken snel melodietjes op en spelen graag op een muziekinstrument. Ze hebben een sterk gevoel voor maat en ritme. Vaak gebruiken ze ezelsbruggetjes en rijmpjes om dingen te onthouden. Ze kunnen boeiend vertellen. Ze reageren op muziek, maar ook sterk op geluiden. Werkvormen met muziek zijn in de opleidingspraktijk belangrijk om deelnemers met een talent voor ritme, muziek en geluid tegemoet te komen. Deelnemers met een hoge muzikaal-ritmische intelligentie kunnen via ritme of rijm de leerstof beter onthouden. Het maken van gedichten, limericks etc. is naast gewenste taalvaardigheid motiverend vanwege rijm en ritme.

Naturalistische intelligentie

Naturalistische intelligentie is het vermogen om te kunnen ordenen, om verbanden te kunnen zien en samenhangen te kunnen aanwijzen. Vaak wordt dit met name gerelateerd aan de natuur.

Kenmerken en signalen naturalistische kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie kunnen goed waarnemen en/of observeren en kunnen vervolgens goed onder woorden brengen en beschrijven wat ze zien, horen, proeven of ruiken. Ze werken meestal volgens het principe: kijken, observeren, analyseren en redeneren.

Alles wat groeit en bloeit heeft hun belangstelling maar ook natuurverschijnselen, het weer, het klimaat, stenen, mineralen, dieren enz. vinden ze interessant. Ze leggen vaak een verzameling aan, waarbij alles later wordt vastgelegd, beschreven en bijgehouden.

Wie in staat is om elementen uit de natuur in de les in te zetten, heeft er een zeer effectief instrument bij om deelnemers te motiveren. De natuur kan in de opleidingspraktijk worden gebruikt door letterlijk naar buiten te gaan. Aan de andere kant kan de natuur ook naar binnen worden gebracht met behulp van taal of met behulp van foto's, afbeeldingen of voorwerpen.

Deelnemers met een naturalistische intelligentie houden van het zoeken naar verschillen en vinden het leuk om de leerstof te verbinden met metaforen of beelden uit de natuur.

Interpersoonlijke intelligentie

Interpersoonlijke intelligentie is het vermogen om de gevoelens en behoeften van anderen waar te nemen en te begrijpen. Hierbij gaat het om de vaardigheid om te leren van en met elkaar. De reactie van de ander is van invloed op de eigen ontwikkeling.

Kenmerken en signalen van interpersoonlijke kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie zijn erg gericht op een ander en tonen ook interesse in de ander. Ze kunnen emoties en gevoelens van anderen goed aanvoelen. Ze werken graag samen in groepen en maken gemakkelijk contacten. Ook durven ze makkelijk op een ander af te stappen en zijn bereid anderen te helpen en voor anderen op te komen. Daarnaast vinden ze het organiseren van dingen leuk.

Deelnemers met een hoge interpersoonlijke intelligentie vinden het motiverend als er tijdens de les in een groep wordt gewerkt en een gezamenlijk product moet worden gemaakt.

Daarnaast vinden ze het inspirerend om met andere deelnemers kennis te maken en om verhalen van anderen te horen.

Intrapersoonlijke intelligentie

Intrapersoonlijke intelligentie is het vermogen tot zelfinzicht. Dit vraagt om de vaardigheid om na te (kunnen) denken over het eigen handelen, zelfreflectie toe te passen, om daar van te leren.

Kenmerken en signalen van intrapersoonlijke kwaliteiten: mensen die hoog scoren op deze intelligentie stellen zich graag op de achtergrond op en werken graag alleen. Het lijkt alsof ze een beetje in een eigen wereldje leven. Ze zijn zich sterk bewust van de sterke en zwakke kanten en weten goed wat ze willen. Daardoor handelen ze vaak doelgericht en hebben er goed over nagedacht. Ze hebben gevoel voor het reflecteren op dingen en gebeurtenissen en kunnen zich al op jonge leeftijd met grote levensvraagstukken bezighouden.

Deelnemers met een hoge intrapersoonlijke intelligentie vinden het motiverend als er tijdens de les een appel wordt gedaan op hun vermogen tot reflecteren en zelfinzicht. Ze weten goed wat ze willen, vragen graag om diepgang en om voldoende tijd om over dingen na te kunnen denken. .

3. Tips voor docenten om de motivatie te stimuleren via meervoudige intelligenties

Wie een deelnemer op zijn sterke intelligentie aanspreekt en bij zijn voorkeuren aansluit, stimuleert hem enorm. De betrokkenheid stijgt en daarmee ook het plezier en enthousiasme om te leren.

In het algemeen is ons onderwijs ingesteld op talige activiteiten. Hiermee doen we de verbaal-linguïstische deelnemer plezier, maar alle anderen doen we tekort. Hieronder vindt u tips en ideeën om het anders te doen, zonder alles overhoop te gooien.

Het gaat om activeren en stimuleren. Verschillende intelligenties doen een beroep op verschillende hersendelen. Bij het gebruiken van Meervoudige Intelligenties streeft de docent ernaar steeds wisselende hersendelen te activeren. Tien minuten verteld? Geef deelnemers dan gelegenheid even

iets anders te doen, bijvoorbeeld over het zojuist gehoorde samen praten, het tekenen of even te bewegen: de afwisseling prikkelt en activeert.

Integreer de lichamelijk-kinesthetische intelligentie in de programmaonderdelen van het onderwijsproces. Voorbeelden zijn:

- Laat deelnemers zelf iets op de flappen schrijven, stiften pakken, post-its ophangen.
- Bij stelling nemen staan ze op en kiezen ze een bepaalde opstelling in de ruimte.
- Bij een ja/nee-vragenlijst staan ze op als het ja is, blijven zitten als het nee is.

Besteed bij uw lesactiviteit aandacht aan de ruimte. Zijn er voorwerpen, posters, teksten, gedichten, boeken of andere middelen, passend bij het onderwerp, die u een plek in de ruimte kunt geven?

Is er toepasselijke muziek voor geschikte momenten?

Bouw denktijd in nadat u een vraag hebt gesteld. Doe dit stelselmatig, dan wennen de deelnemers eraan. Leg uit waarom u dat doet. Twintig seconden. Hiermee doet u denkers en intrapersoonlijken een groot plezier.

Kijk met een MI-bril naar uw lessen. Stel uzelf de vraag: hoe zouden een ‘intrapersoon’, een ‘beweegpersoon’ etc. dit vinden? Streef naar afwisseling in werkvormen.

Natuurlijk is het doel van de les allesbepalend. Veel bepalend is ook de doelgroep en de cultuur en sfeer in de groep. Is de doelgroep al gewend om iets anders te doen dan de gangbare, veelal talige activiteiten? Sommige docenten zijn zo overtuigend en meeslepend dat zij alles voor elkaar krijgen, maar dat talent is niet iedereen gegeven. Forceren heeft geen zin. Bedenk liever kleine stappen, die niet afschrikken en toch hun uitwerking hebben.

Elke docent wil aansluiting bij zijn deelnemers. Wil hij dat waarmaken met gebruik van MI, dan is het goed om te voldoen aan een aantal basisvoorwaarden.

1. De docent kent zijn eigen intelligentiepatroon

Net als bij de leerstijlen werkt het met intelligenties zo, dat docenten geneigd zijn te werken vanuit hun eigen voorkeuren. Dat is een valkuil. Door systematisch MI in het lesprogramma op te nemen, zult u niet snel in deze valkuil tuimelen.

En door te durven werken aan zijn eigen zwakke kanten wordt u veelzijdiger. Dat verrijkt de lessen, de deelnemers worden breed aangesproken en gestimuleerd.

2. De docent neemt MI systematisch op in het lesprogramma

Dit begint al bij de lesvoorbereiding. De docent gaat kritisch na welke intelligenties worden gestimuleerd en aangesproken bij de geplande werkvormen en leeractiviteiten. Deze inventarisatie levert vaak verrassende gegevens op. Vaak denken we een veelzijdig programma te hebben, zeker wanneer het programma is samengesteld volgens de leercirkel van Kolb. De uitkomst van de inventarisatie vraagt wellicht om aanpassing van werkvormen, opdat alle intelligenties bediend worden.

Niet alleen nieuwe, ook bestaande programma's kunnen op deze manier aangepast worden. De inhoud van de les wijzigt niet, wel de aanpak, de werkvorm.

3. De docent observeert en bevraagt de studenten op hun voorkeuren en intelligenties

Wat helpt is bij de intake of kennismakingsronde vragen te stellen of een kennismakingsactiviteit te bedenken, die informatie over de aanwezige intelligenties oplevert.

Dit vereist van de docent wel dat hij vlot kan inspelen op de diverse kwaliteiten van de individuen in de groep waarmee hij werkt.

4. De docent werkt professioneel, is veelzijdig en creatief en heeft lef

De MI-theorie stimuleert docenten en studenten om hun verbeelding te gebruiken bij het samenstellen en uitvoeren van lessen, bij de beslissing hoe de lessen moeten worden gebracht en bij het bepalen van de manier waarop de deelnemers kennis moeten demonstreren.

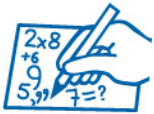

Ken een grote variatie aan werkvormen, invalshoeken, technieken, methoden en (leer)activiteiten die deelnemers uitnodigen en uitdagen. Bied ruimte voor differentiatie, geen enkele les ontwikkelt zich op dezelfde manier.

In de onderstaande tabel worden alle werkvormen van het boek 'Het gaat steeds beter! Werkvormen voor de opleidingspraktijk', gerubriceerd naar de 8 intelligenties. Hierdoor kunt u snel een werkvorm vinden die past bij de intelligentie die u graag wilt aanspreken tijdens uw lessen.

Meer lezen

- Gardner, Howard (1993). Soorten Intelligentie. Meervoudige Intelligenties voor de 21ste eeuw. Amsterdam: Nieuwezijds 1999.
- Kagan, S en M. Kagan (2006) Meervoudige Intelligentie. Het complete MI boek. Vlissingen: Bazalt.
- Kopmels, D. De kracht van Meervoudige Intelligentie. Vlissingen: Bazalt.
- Reyns, B. en K. de Kaart (2005) Matchen met MI. Vlissingen: Bazalt.

Overzichtsschema Meervoudige Intelligenties

Verbaal linguïstisch 	Logisch mathematisch 	Visueel ruimtelijk 	Lichamelijk kinesthetisch
• communiceert effectief • speelt met woorden • is gevoelig voor taalnuances • integreert makkelijk nieuwe woorden • houdt van taal en woordspelletjes • houdt van lezen en schrijven • luistert graag naar verhalen • maakt graag aantekeningen • heeft een rijke woordenschat • houdt van discussiëren	• werkt planmatig • overweegt bij het oplossen van problemen • denkt kritisch • is goed in abstracte symbolen • houdt ervan problemen op te lossen • past logica makkelijk toe • werkt graag met getallen, schema's en symbolen • kan goed patronen herkennen • kan goed ordenen en redeneren	• heeft oog voor verhoudingen • maakt fantasiekrabbels • kleedt zich op eigen manier • let op het uiterlijk van anderen • kan goed beelden in z'n hoofd creëren • onthoudt goed wat hij gezien heeft • kan goed kaartlezen • heeft een levendige fantasie • kijkt graag naar een voorbeeld • is gevoelig voor kleurencombinaties	• wil graag dingen aanraken • heeft duidelijke gezichtsuitdrukkingen • heeft goede oog-handcoördinatie • gebruikt gebaren en bewegingen om te communiceren • is meestal sportief of actief • wil graag dingen doen en uitproberen • verbetert z'n concentratie door bewegen
Muzikaal ritmisch 	Naturalistisch 	Interpersoonlijk 	Intrapersoonlijk
• heeft muzikale associaties • vertelt boeiend met goed stemgebruik • schrikt van harde geluiden • kan goed zingen of een instrument bespelen • beweegt graag op ritmes • hoort de structuur en het ritme in de muziek • houdt van rijmende of muzikale ezelsbruggetjes	• is snel in herkennen • verzamelt graag • bezit aanpassingsvermogen • voelt zich thuis in de natuur • is milieubewust • kan goed observeren en rubriceren • vindt daglicht in de werkomgeving belangrijk • is een echte verzamelaar • heeft oog voor details	• is uit op consensus • houdt van feesten • is assertief • neemt initiatief in de groep • is gevoelig voor stemmingen van anderen • is goed in het leggen van contacten • vindt het leuk om met anderen opdrachten uit te voeren • bemiddelt bij conflicten • leeft sterk met anderen mee • let goed op non-verbale signalen	• kan eigen doelen stellen • combineert eigen ervaring met theorie • heeft een sterke mening • kan goed luisteren • is geïnteresseerd in z'n eigen ontwikkeling • werkt graag zelfstandig • is erg zelfbewust • betreft graag zaken op zichzelf • houdt van stilte en alleen zijn • wil standpunten van alle kanten kritisch bekijken

Werkvormen en Meervoudige Intelligenties (MI)

Overzicht van de werkvormen uit het boek ‘Het gaat steeds beter! Werkvormen voor de opleidingspraktijk’, gerubriceerd naar de 8 intelligenties.

Betekenis van de symbolen in de tabel:

- bij deze intelligentie sluit de werkvorm aan

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
1. Aanname	■		■				■	
2. Aanvuloefening	■			■				
2a. Aanvuloefening - voorkennisvariant	■			■				
2b. Aanvuloefening - toetsvariant	■							
3. ABC	■		■				■	
3a. ABC - kennismakingsvariant	■						■	■
3b. ABC - reflectievariant	■							■
4. Actieplan	■	■					■	
4a. Actieplan - werkwijzevariant	■	■						
5. Action learning	■	■					■	
6. Actualiteit	■		■				■	
6a. Actualiteit - werkwijzevariant	■							
7. Advertentie	■		■				■	
7a. Advertentie - werkwijzevariant	■		■	■			■	■
8. Afvalrace	■			■				
8a. Afvalrace - werkwijzevariant	■			■				
9. Ansichtkaarten	■		■				■	
9a. Ansichtkaarten - reflectievariant	■		■				■	■
9b. Ansichtkaarten - voorkennisvariant	■		■					
9c. Ansichtkaarten - feedbackvariant	■		■				■	
9d. Ansichtkaarten - afsluitingsvariant	■		■					■
10. Autobiografische reflectie	■		■				■	■
11. Beeldhouwen	■		■	■			■	
11. Beeldhouwen - werkwijzevariant	■		■	■			■	

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
12. Begrippen aanstrepen	■	■						
12a. Begrippen aanstrepen werkwijzevariant	■		■					
13. Bingo	■			■			■	
13a. Bingo - teambuildingsvariant	■			■			■	
13b. Bingo - reflectievariant	■			■			■	■
14. Biogram	■				■		■	■
14a. Biogram – werkwijzevariant	■						■	■
15. Black box	■						■	■
15a. Black box - meningen variant	■	■						
16. Blunders	■						■	■
16a. Blunders – werkwijzevariant	■		■				■	■
17. Bolletje touw	■		■	■			■	■
18. Brainstormen	■	■	■				■	
18a. Brainstormen – werkwijzevariant	■	■						
19. Breinbrekers	■	■	■					
20. Buzz groep	■	■					■	
20a. Buzz groep – werkwijzevariant	■	■	■				■	
21. Cadeautje	■			■			■	
22. Cartoonanalyse	■		■					
22a. Cartoonanalyse – werkwijzevariant	■		■					
22b. Cartoonanalyse - praktijkvariant	■	■	■					
23. Casus	■	■					■	
23a. Casus rollenspel variant	■	■		■			■	
23b. Casus - toetsvariant	■	■						
24. Celebration			■			■	■	
25. Citaat	■		■					
25a. Citaat – werkwijzevariant	■		■					
26. Coachen	■	■					■	■
26a. Coachen - reflectievariant	■						■	■
27. Collage	■		■	■			■	
27a. Collage - werkwijzevariant	■		■	■				
28. Column	■						■	

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
28a. Column – werkwijzevariant	■						■	
29. Conceptmapping	■	■	■				■	
30. Contrastanalyse	■	■					■	■
30a. Contrastanalyse - reflectievariant	■	■					■	■
31. Cijfers	■	■					■	■
31a. Cijfers – toetsvariant	■	■						
32. Debat	■	■					■	
32a. Debat - werkwijzevariant	■	■		■			■	
33. Demonstratie	■		■	■			■	
33a. Demonstratie - toepassingsvariant	■		■	■			■	
34. Dilemma's	■	■					■	
34a. Dilemma's – werkwijzevariant	■	■	■				■	
35. Dilemmadiscussie	■	■	■			■	■	
35a. Dilemmadiscussie – teambuildingsvar.	■	■					■	
36. Eilanden	■			■			■	■
37. Engel en duivel	■			■			■	
37a. Engel en duivel - werkwijzevariant	■			■			■	
38. Ergernissen	■						■	■
38. Ergernissen – werkwijzevariant	■		■				■	■
39. Feedback	■	■					■	■
39a. Feedback - praktijkvariant	■	■					■	■
40. Film	■		■					
40a. Film - voorkennisvariant	■		■					
40b. Film - werkwijzevariant			■	■				
40c. Film - kennisvariant	■		■				■	
41. Flapdiscussie	■		■	■			■	
42. Forumdiscussie	■	■					■	
43. Ganzenbord	■		■	■			■	
43a. Ganzenbord - Voorkennisvariant	■		■	■			■	
43b. Ganzenbord - Afsluitingsvariant	■		■	■			■	
44. Gebroken vierkanten	■	■	■				■	■
44a. Gebroken vierkanten – werkwijzevar.	■	■					■	■

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
44b. Gebroken vierkanten – communicatievar.	■			■			■	■
45. Gedicht maken	■		■		■			
45a. Gedicht maken – werkwijzevariant	■		■		■			
46. Gedicht voordragen	■		■		■			
47. Geleide fantasie	■		■					■
48. Goed nieuws	■							■
49. Groeperingspel	■			■				
49a. Groeperingspel - toetsvariant	■	■		■				
50. Horen, zien en voelen	■					■	■	■
50a. Horen, zien en voelen - communicatievar.	■					■	■	
51. Incidentmethode	■	■					■	
51a. Incidentmethode – werkwijzevariant	■	■					■	
52. Inlevingsoefening	■		■	■			■	
53. Internetopdracht	■	■					■	
53a. Internetopdracht - discussievariant	■						■	
54. Interview	■						■	
54a. Interview – werkwijzevariant	■	■					■	
54b. Interview - kennisvariant	■						■	
55. Introductie op letter	■		■				■	■
56. Invuloefening	■	■						
57. Ja, leuk!	■			■			■	
57a. Ja, leuk! Werkwijzevariant	■			■			■	
58. Job-aid	■	■	■				■	
58a. Job-aid – werkwijzevariant	■	■	■					
59. Jubelmuur en klaagmuur	■	■					■	■
59a. Jubelmuur en klaagmuur – afsluiting	■	■						■
60. Kaartjes	■		■				■	■
60a. Kaartjes – werkwijzevariant	■		■				■	■
61. Knowing me, knowing you	■		■				■	■
61a. Knowing me, knowing you – werkwijzevar.	■						■	
61b. Knowing me, etc - teambuildingsvariant	■						■	■
62. Kort geding	■	■					■	

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
62a. Kort geding – werkwijzevariant	■	■					■	
63. Krantenslag	■			■			■	
63a. Krantenslag – werkwijzevariant	■			■			■	
63b. Krantenslag - voorkennisvariant	■			■			■	
64. Kruiswoordpuzzel	■	■	■				■	
64a. Kruiswoordpuzzel – werkwijzevariant	■		■				■	
65. Kwartet	■		■				■	
65a. Kwartet - groepsindelingvariant			■				■	
66. Kwartetten in groepen	■	■					■	
67. Leergesprek	■							
67a. Leergesprek - variant Socratisch gesprek	■	■					■	
68. Leugendetector	■	■					■	
68a. Leugendetector - toetsvariant	■	■					■	
69. Levend Ganzenbord	■	■	■	■			■	
70. Levensloop	■		■				■	■
70a. Levensloop – werkwijzevariant	■		■				■	■
71. Loesje	■		■				■	
71a. Loesje - afsluitingsvariant	■	■	■					
72. Logboek	■						■	■
72a. Logboek - journaalvariant	■	■					■	■
73. Luciferspel	■		■				■	
73a. Luciferspel - communicatievariant	■		■				■	
74. Luisteren	■		■				■	
75. Memorie	■	■	■				■	
75a. Memorie - groepsindelingsvariant			■				■	
76. Mens erger je niet	■			■			■	
77. Metafoor	■		■					
77a. Metafoor - kennismakingsvariant	■		■	■		■	■	■
77b. Metafoor - toepassingsvariant	■		■					
78. Metaplan	■	■	■	■			■	
78a. Metaplan – werkwijzevariant	■	■						
78b. Metaplan - voorkennisvariant	■						■	

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
79. Mindmappen	■	■	■				■	
80. Motivatie	■		■	■				■
80a. Motivatie – werkwijzevariant	■		■				■	■
81. Muurkrant	■	■	■	■			■	
81a. Muurkrant – werkwijzevariant	■						■	■
82. Muurtje	■	■	■	■			■	
82a. Muurtje – werkwijzevariant	■						■	■
83. Muziek	■				■		■	
83a. Muziek – bewegvariant	■			■	■			
84. Non-verbale communicatie	■			■			■	■
84a. Non-verbale communicatie werkwijzevar.	■			■			■	■
85. Observeren	■	■					■	
85a. Observeren – werkwijzevariant	■							■
86. Paspoort	■			■				■
87. Portfolio	■		■				■	■
87a. Portfolio – werkwijzevariant	■		■				■	■
87b. Portfolio - kennismakingsvariant	■		■				■	
88. Portret van de toekomst	■		■				■	■
88a. Portret van de toekomst – werkwijzevar.	■		■				■	■
89. Positief	■						■	
89a. Positief – werkwijzevariant	■						■	
90. Practicum	■						■	
90a. Practicum- vaardighedenvariant	■		■	■			■	
91. Praktijktest	■	■					■	
92. Presenteren	■		■					
92. Presenteren - toepassingsvariant	■		■				■	■
93. Puzzel	■	■	■				■	
93a. Puzzel – werkwijzevariant	■	■	■				■	
94. Quiz	■	■	■				■	
94a. Quiz – werkwijzevariant	■	■					■	
95. Rad van kennis	■						■	
96. Reclame	■		■					

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
96a. Reclame – toepassingsvariant	■		■					
96b. Reclame – werkwijzevariant	■	■	■					
97. Ren je rot	■	■		■				
98. Rollenspel	■			■			■	
98a. Rollenspel – werkwijzevariant 1	■		■	■			■	
98a. Rollenspel – werkwijzevariant 2	■						■	
99. Saai	■		■	■			■	■
100. Schema's	■	■					■	
100a. Schema's - toetsvariant	■	■						
101. Schrijfoefening	■						■	
101a. Schrijfoefening – werkwijzevariant	■						■	
102. Slecht nieuws	■		■	■			■	
102a. Slecht nieuws – werkwijzevariant	■		■	■				
103. Smakelijk eten	■		■			■		
104. Sorteermethode	■	■					■	
105. Spaghetti				■			■	
105a. Spaghetti - teambuildingsvariant	■			■			■	■
106. Spelen met teksten	■		■				■	
106a. Spelen met teksten - rollenspelvariant	■			■			■	
107. Spiegelen	■			■			■	
108. Spreekwoorden	■			■			■	
109. Spreken met één stem	■						■	
109a. Spreken met één stem – werkwijzevariant	■						■	
110. Sprookje	■		■				■	
110a. Sprookje – werkwijzevariant	■						■	
111. Statistiek	■	■	■					
111a. Statistiek – werkwijzevariant	■	■	■				■	
111b. Statistiek – discussievariant	■	■	■				■	
112. Stellingdiscussie	■	■		■			■	
112a. Stellingdiscussie – werkwijzevariant	■	■	■	■			■	
112b. Stellingdiscussie - afsluitingsvariant	■	■						
112c. Stellingdiscussie - toepassingsvariant	■	■						

Werkvorm	Verbaal - linguïstisch	Logisch - mathematisch	Visueel - ruimtelijk	Lichamelijk- kinesthetisch	Muzikaal- ritmisch	Naturalistisch	Interpersoonlijk	Intrapersoonlijk
113. Stickerparade	■	■		■				
114. Stillewanddiscussie	■		■	■				
115. Taboe	■	■					■	
116. Tekenen	■		■	■			■	
117. Tips voor oplossingen	■	■					■	
117a. Tips voor oplossingen – werkwijzevariant	■		■				■	
118. Top tien	■	■					■	
118a. Top tien - openingsvariant	■							
118b. Top tien - provocatievariant	■							
119. Twee voor twaalf	■	■					■	
120. Verbatim	■						■	
120. Verbatim - rollenspelvariant	■			■			■	
121. Verhalen	■						■	■
121a. Verhalen – openingsvariant	■		■					
121b. Verhalen – werkwijzevariant	■							■
121c. Verhalen – kennismakingsvariant	■		■				■	■
122. Vier vragen	■							■
123. Visualiseren van modellen	■		■	■			■	
123a. Visualiseren etc - beroepspraktijkvariant	■		■	■			■	
123b. Visualiseren van modellen - toetsvariant	■	■	■	■				
124. Volksuniversiteit	■		■	■			■	
124a. Volksuniversiteit - voorkennisvariant	■		■				■	
125. Voor- en nadelen	■	■					■	
126. Vragen formuleren	■	■					■	
126a. Vragen formuleren – werkwijzevariant	■						■	
127. Waardenonderzoek	■						■	■
128. Waarom, waarom	■	■					■	
128a. Waarom, waarom – werkwijzevariant	■	■					■	
129. Woordenwisseling	■		■	■			■	
130. You!	■			■			■	
130a. You! – werkwijzevariant	■			■				

Het gaat steeds beter! Activerende werkvormen voor de opleidingspraktijk

